

İklim Değişikliği ve Çevresel Nedenlerle Yerinden Edilmiş Kişiler Arasındaki İlişki: Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı

Özge Bozkaya

Özet

Avrupa Birliği (AB)'nin çevre politikaları kapsamında benimsediği temel önceliklerden biri iklim değişikliği ile mücadeledir. Bu konuda hırslı bir yaklaşım geliştiren AB, ilgili uluslararası standartların geliştirilmesinde oldukça önemli bir aktördür. İklim değişikliğinin yarattığı ve yaratacağı olumsuz koşullara karşı önlemler geliştirilmesinden hareket edilen bu mücadele stratejisinde, çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler sorunu da oldukça önemli bir yerdedir. Fakat hem uluslararası düzeyde hem de Birlik çapında iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişki konusunda yeterli bir yaklaşım sunulduğu söylenemez. Buna göre çalışmanın temel amacı, iklim değişikliği ve çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler arasındaki ilişkinin açıklanması ve AB'nin bu ilişki kapsamında geliştirdiği yaklaşımın sınırlarının analiz edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Göç, İklim Değişikliği, Zorunlu Göç, Çevresel Nedenlerle Yerinden Edilmiş Kişiler

Giriş

Çevresel sorunlar arasında tanımlanan iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz koşulların dünyada aşamalı bir şekilde artış göstermesi, ulusal, bölgesel ve uluslararası aktörlerin uzlaşma zemininde bulunduğu yeni politikalara ve uygulamalara olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu anlamda, iklim değişikliğinin sonuçlarının saptanması, iklim değişikliği ile mücadele stratejilerinin geliştirilmesi ve bu konuda etkili önlemler alınması oldukça önemlidir. AB, çevre politikaları hedefleri arasında saydığı iklim değişikliği ile mücadeleyi temel önceliklerden biri olarak tanımlamaktadır. Bu konuda özellikle 1990'larla birlikte daha kapsamlı ve derinleştirilmiş bir bakış açısı geliştiren Birlik, iklim değişikliğine ilişkin uzun vadeli hedefler belirlemektedir. Doğal yollarla meydana gelen felaketler haricinde insan eliyle yaratılan çevresel bozulmalar ve bunların etkisinin minimize edilmesi anlayışından hareket eden Birlik, konuya ilişkin aşamalı bir ilerleme kaydetmektedir.

İklim değişikliğinin yarattığı olumsuz çevre koşulları, kişilerin başka bölgelere veya ülkelere zorunlu göçüne neden olabilmektedir. İklim değişikliği ile mücadele aynı zamanda çevresel nedenlerle yerinden edilme sorununun önüne geçilmesinde oldukça önemli bir faktördür. Bu nedenle, iklim değişikliğinin ekonomik ve sosyal boyutunun göç dalgaları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara çeşitlilik kazandırılması gerekmektedir. Uluslararası anlaşmalar ve örgütlerin girişimleriyle, çevresel nedenlerle yerinden edilmişlik sorununa yönelik önlemler alınması anlayışı geliştirilmeye çalışılsa da “ekolojik ve çevresel mülteciler, iklim ve iklim değişikliği mültecileri” kavramları üzerinde uzlaşılan tanımların olmayışı, uluslararası, bölgesel veya ulusal önlem geliştirme kapasitelerinin ve ilgili politikaların düzenlenmesinde güçlük yaratmaktadır. Bu anlamda, çalışma çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler ve iklim değişikliği arasındaki bağı açıklamaya çalışarak, iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin ifade edilmesinde yaşanan tanım karmaşası hakkında bir açıklama sunmaya çalışmaktadır.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde göç şekillerinin çeşitlilik kazanmasına paralel bir şekilde güvenlik tanımının kapsamının genişlemesi ve ülkelerin tehdit tanımlamaları içerisindeki unsurların çeşitlilik kazanması, iklim değişikliği ve bundan kaynaklanan göç dalgalarına karşı güvenlik eksenli stratejiler geliştirilmesine neden olmuştur. Bu anlamda çalışmada, AB'nin iklim değişikliği ve çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişilere ilişkin geliştirdiği yaklaşım analiz edilmekte ve bu yaklaşımın AB'nin güvenlik anlayışında nasıl

konumlandırıldığı değerlendirilmektedir. Çalışmada üç temel soruya cevap aranmaktadır: i) Çevresel nedenlerle yerinden edilmişlik sorunu ve iklim değişikliği arasında nasıl bir bağ vardır? ii) AB'nin iklim değişikliği ile mücadele konusunda benimsediği yaklaşım nasıl şekillenmiştir ve bu yaklaşım küresel iklim değişikliği politikalarına hangi derecede etki etmektedir? iii) AB çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler sorununu nasıl değerlendirmektedir? Buna göre çalışma iklim değişikliği ve çevresel nedenlerle göç arasındaki ilişki hakkında genel bir çerçeve çizdikten sonra, konuya ilişkin geliştirilen yaklaşım konusunda AB örneğini ele almaktadır.

İklim Değişikliği ve Çevresel Nedenlerle Yerinden Edilme Arasındaki İlişki

İklim değişikliği, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli¹ tarafından kabul edilen tanıma göre, iklim koşulları ve özelliklerinde genellikle 10 yıl veya daha fazla sürede gerçekleşen değişiklikleri ifade etmektedir. Buna göre iklim değişikliği, doğal iç süreçlerden, dışsal zorlayıcı unsurlardan, atmosferin birleşimindeki veya arazi kullanımındaki kalıcı antropojenik (insan kaynaklı) değişikliklerden kaynaklanabilmektedir. (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007, s. 943). Ayrıca Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin birinci maddesi ikinci bendinde yapılan tanıma göre, iklim değişikliği, küresel atmosferin bileşimini değiştiren dolaylı veya doğrudan insan faaliyetlerine atfedilmektedir. Bunun yanında, iklim değişikliğinin karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde meydana gelen iklim değişkenliğini ifade ettiği eklenmektedir (United Nations, 1992, s. 3). Yeryüzündeki ortalama yüzey sıcaklığının sera gazı, su buharı, karbondioksit, halokarbon, diazotoksit ve diğer endüstriyel gazlar nedeniyle artış göstererek küresel ısınmaya neden olması iklim değişikliği altında tartışılan en temel sorunlardandır.

Küresel ısınmada doğal kaynaklı etkenlerin yanında insan kaynaklı etkenler de büyük önem taşımaktadır. Buna göre, sanayi, tarım, enerji ve ulaşım gibi sektörlerde insan eliyle gerçekleştirilen faaliyetler, atmosferdeki sera gazı emisyonlarını (*salınımlarını*) arttırmaktadır (Doğan ve Tüzer, 2011, s. 22-24). Bunun sonucunda ise, küresel iklim değişikliği sürdürülebilirlik açısından bir takım olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir. Deniz seviyesinde yükselme, enerji ve su kaynaklarının kıtlaşması, insan sağlığının olumsuz etkilenmesi, biyoçeşitliliğin tehlike altına girmesi, ormanların ve yeşil alanların yok olması gibi ciddi ve toplumların sosyal ve ekonomik yaşamlarını tamamen değiştirecek sorunlar bu

¹ Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli Birleşmiş Milletlerin bir organıdır. Bu organ, iklim değişikliği konusunda bilimsel değerlendirmeler yapılmasını desteklemektedir. Ayrıca iklim değişikliğinin etkileri, risklerinin azaltılması ve iklim değişikliğine uyum konularında çalışmalar yapmaktadır. Intergovernmental Panel on Climate Change, "About the IPCC", Erişim Tarihi: 26.12.2018, <https://www.ipcc.ch/about/>.

olumsuz sonuçlar arasında sayılabilir (Doğan ve Tüzer, 2011, s. 25). Bu yüzden, iklim değişikliği sonucunda meydana gelen olumsuz koşullar doğrudan insan hareketleri ile etkileşim içindedir. Kötüleşen çevresel koşullar nedeniyle buldukları ülke veya bölgede yaşamlarını sürdüremeyecek durumda olan kişiler, göç etmek durumunda kalmaktadır.

Yerinden edilme genel anlamda, iç çatışma ve insan kaynaklı afetlerin yanında doğal afetler nedeniyle kişilerin ülkesinden veya bölgesinden ayrılmak durumunda bırakılmasını ifade etmektedir (Perruchoud ve Cross, 2011, s. 39). Yerinden edilme ile kişiler zorunlu olarak bir uluslararası sınırı aşmadan kendi ülkesi içinde yer değiştirebilmekte veya başka bir ülkeye göç edebilmektedir (Perruchoud ve Cross, 2011, s. 36 ve 52). Bu yer değiştirme eylemi, kişilerin iradesi dışında gerçekleşmesi ve zorunlu bir göç hareketini kapsaması nedeni ile göç edenlerin olumsuz şartlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda, yerinden edilme uluslararası örgütler ve aktörlerin, ulusal otoritelerin, sivil toplumun bir uzlaşma zemininde buluşarak, çözümler üretmesini gerektiren küresel bir sorundur.

Çevresel nedenlerle yerinden edilme ise, kişilerin yaşadıkları ülke içerisinde veya uluslararası bir sınırı aşarak yer değiştirmek zorunda bırakılmasının çevresel bozulma veya tahribat ile ilişkili olduğu durumu ifade etmektedir. (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2011, s. 34). Literatürde “ekolojik ve çevresel mülteciler, iklim değişikliği veya iklim mültecileri” gibi kavramlar üzerinden analizler yapılsa da bu kavramlara ilişkin genel anlamda kabul gören ve üzerinde uluslararası anlamda uzlaşılan tanımların bulunduğu söylenemez. Çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişilerin sınıflandırılmasında oldukça önemli olan bu kavramların genel geçer tanımlarının olmayışı, bu konudaki kurumsal uygulamaların ve yönetim çabalarının derinleşmesini de zorlaştırmaktadır (Warner, 2010, s. 403). Bu çalışmada ise, iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz koşullar nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişileri tanımlamak için daha geniş kapsamlı bir çerçeve çizen çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler ifadesi kullanılmaktadır. Bu noktada, çevresel nedenlerle yerinden edilmişlik konusunda küresel işbirliklerinin artırılmasında önemli bir uluslararası aktör olan Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ)’nün tanımına değinmekte fayda vardır.

UGÖ, çevresel nedenlerle göç eden kişileri ifade etmek için oldukça geniş kapsamlı bir tanıma başvurmuştur. Buna göre, çevresel göçmenler (*environmental migrants*), ani ya da aşamalı bir şekilde meydana gelen çevre değişikliklerinden yaşam alanları etkilenen ve bunun sonucunda yaşadıkları ülke içinde veya başka bir ülkeye olmak kaydıyla yer değiştiren kişileri veya grupları ifade etmektedir. Bu yer değiştirme, kalıcı veya geçici olabileceği gibi kişinin iradesiyle (*gönüllü*) veya iradesi dışında (*zorla*) gerçekleşebilmektedir. Ayrıca uluslararası

anlamda iki önemli belge olan 1951 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, mültecilerin statüsünün belirlenmesine ilişkin açık bir çerçeve oluştursa da², çevresel faktörler nedeni ile göç etmek zorunda kalan kişiler konusunda ayrıntılı bir açıklama getirmemektedir. BM'nin mülteci tanımının özünde kişilerin hayatta kalma korkularının bulunması ve bu yüzden başka alternatiflerinin olmayışı üzerinde durulmaktadır. Böyle bir durumda, çevresel nedenlerle de hayatta kalma korkusu ile yüzleşilmesi, tanım kapsamında değerlendirilebilmektedir. Fakat bu konu siyasi ve akademik anlamda tartışmalıdır.

1998 yılında BM'nin öncülüğünde, oluşturulan ve yasal bağlayıcılığı bulunmasa da uluslararası anlamda yol gösterici olan, "BM Ülke İçinde Yerinden Edilme Konusunda Yol Gösterici İlkeler" de çevresel değişkenleri yeterince kapsamına almamaktadır (Warner, 2010, s. 404; Internal Displacement Monitoring Centre, 2019). Dolayısıyla, mülteci, göçmen³, sığınmacı⁴ ve yerinden edilmiş kişilerin tanımlanmasına ilişkin çerçeve belgeler bulunsun da, çevresel nedenler ve göç ilişkisini detaylı bir şekilde ele alan ve genel geçer anlamda kabul gören tanımlar oldukça sınırlı kapsamdadır.

Avrupa Birliği'nin Güvenlik Yaklaşımında İklim Değişikliği ve Çevresel Nedenlerle Yerinden Edilme

İklim değişikliği ve göç ilişkisi bağlamında AB'nin güvenlik yaklaşımına değinmeden önce, AB göç politikasının güvenlik eksenli bir yaklaşımla ele alınmasına neden olan süreç kısaca değinmekte fayda vardır. Buna göre, 1985 yılında Schengen Anlaşması'nın imzalanması ile iç sınır kontrollerinin aşamalı bir şekilde ortadan kaldırılmasının

² Buna göre mülteci, "Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi" olarak ifade edilmektedir.

³ Uluslararası Göç Örgütü terminolojisi uluslararası anlamda kabul gören referanslardan biridir. Göç ve göçmen tanımı konusunda literatürde çeşitlilik mevcut olsa da, uluslararası göç ile ilişkili birçok kaynak ve belge yayınlayan ve önemli bir aktör olan Uluslar arası Göç Örgütü'nün tanımına değinmekte fayda vardır. Bu anlamda Örgüt, göç kavramını geniş bir kapsamda ele almaktadır. Buna göre göç, bir uluslararası sınırı aşan ya da bir ülke içinde gerçekleşen taşınma sürecini ifade etmekte ve insan hareketlerinin tüm çeşitlerini içermektedir. Bu süreç, ekonomik göçmenleri, yerinden edilmiş kişileri, mülteci hareketlerini doğduğu yerden ayrılmış kişileri içerebilmektedir. Göçmen kavramı ise, zorlayıcı bir unsurun varlığı söz konusu olmaksızın yani kişinin hür iradesiyle gerçekleşen durumları kapsamına almaktadır. Göçmenler için, maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek ve kendilerinin ve ailelerinin gelecekte beklenenlerini arttırmak için başka ülkeye veya bölgeye göç etmek ön plandadır. Perruchoud ve Redpath-Cross, *Glossary*, s.61 ve 62.

⁴ Sığınmacı ise, kendi ülkesini terk edip başka bir ülkeye giden ve o ülkede mülteci olarak kabul görmeyi bekleyenleri ifade etmektedir. Söz konusu ülkenin tabii olduğu uluslararası veya ulusal belgelere göre, sığınma başvuruları değerlendirilir ve bu süreç sonucunda sığınmacılara mülteci statüsü verilebilir. Aksi bir karar çıkması durumunda ise, söz konusu kişiler ülkeyi terk etmek durumunda kalabilir veya ülkenin öngördüğü özel bir izin (insani veya diğer gerekçeler gibi) nedeni ile ülkede kalmaya devam edebilir. Perruchoud ve Redpath-Cross, s. 12.

öngörülmesi, AB'yi dış sınırlarının kontrolü ve göçmen politikasının yeniden gözden geçirilmesi hususunda yeni bir sürece itmiştir. Bu süreç, Avrupalılaşıma anlamında bir adım atarken, dış sınırların kontrolü hususunda Avrupa düzeyinde bir politika ihtiyacını gündeme getirmiştir. Nihayetinde, Maastricht Antlaşması'nın adalet ve içişleri alanında hükümetlerarası işbirliğinin öngörüldüğü göç ve iltica politikaları, Amsterdam Antlaşması ile uluslararası yapı altına alınarak, birinci sütuna taşınmıştır (Şemşit, 2010, s. 90). Ayrıca, Soğuk Savaş'ın bitişi ile göç dalgalarının kitlesel anlamda (*örn: doğudan batıya*) artış göstermesi, 11 Eylül saldırılarının ve daha sonra Avrupa'da gerçekleşen terör saldırılarının ardından terörizmle mücadele stratejilerinin göçmenler ve mülteciler konusundaki algıları yeniden şekillendirmesi Birliğin güvenlik yaklaşımında oldukça etkili olmuştur (Trombetta, 2014, s. 140). Bunun yanında, 2000'lerle birlikte göçmen karşıtlığının Avrupa siyasi partilerinin söylemlerine yerleştirilmesi, göç dalgalarının ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda istikrarsızlıklara yol açabileceği öngörüsünden hareketle taban kazanmıştır. Popülist ve göçmen karşıtı söylemlerin Avrupa siyasetinde nüfuz kazanması, 2008 krizi ile birlikte artış göstermiş ve göçmenler Avrupa düzeyinde ve ulusal mekanizmalara karşı tehdit oluşturabileceği tezleriyle şüphe ile yaklaşılan bir gündeme dönüşmüştür. Dolayısı ile göç konusu özellikle 2000'lerden günümüze Avrupa düzeyinde güvenlikleştirilen hususlardan biri haline gelmiştir (Bozkaya ve Kıncal, 2018, s. 101-102).

İklim değişikliğinden kaynaklanan göç konusunda güvenlik ile ilişkili yaklaşımların artış göstermesi ise, deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklığın artış göstermesi ve şiddetli iklim olaylarının daha sık yaşanması gibi nedenlerle milyonlarca kişinin yerinden edileceği öngörüsüyle paralellik taşımaktadır. Bu öngörü, 1980'lerden beri tartışılrsa da, iklim değişikliğinin yaratacağı olumsuz etkiler ve bu nedenle ortaya çıkan yerinden edilme sorunu konusunda uzlaşma zeminin oluşturulması daha uzun vadede gelişim göstermiştir (Trombetta, 2014, s. 140). Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde çevresel bozulmalar ve bu nedenle ortaya çıkan göç dalgaları, güvenlik tehditleri arasında tanımlanmaya başlamıştır.

Çevresel nedenlerle yerinden edilmişlik sorununun güvenlik eksenli bir yaklaşımla ele alındığını ifade eden temel örneklerden biri, AB'de 2008'de Yüksek Komiser ve Komisyon'un girişimi ile yayınlanan "İklim Değişikliği ve Uluslararası Güvenlik" isimli belgedir. Bu belgede, 2020'ye kadar milyonlarca kişinin çevresel nedenlerle yerinden edilebileceğinden bahsedilmiştir. Çevresel nedenlerle göç etmek zorunda kalan kişilerin geçiş veya varış ülkelerinde bazı çatışmalara yol açabileceği eklenerek, Avrupa için bir baskı oluşturabileceği üzerinde durulmuştur (Council of the European Union, 2008, s. 4). Buna göre

iklim değişikliği, yarattığı olumsuz sonuçlar nedeniyle AB'nin güvenliğini tehdit edebilecek bir faktör olarak tanımlanmıştır (Council of the European Union, 2008, s. 2). İklim değişikliği konusunun Avrupa güvenliğindeki etkisini kesin bir dille ele alan bir diğer belge 2008 yılında yeniden gözden geçirilen Avrupa Güvenlik Stratejisi'dir. Bu strateji ile iklim değişikliğinin yalnızca küresel bir sorun olmadığı, aynı zamanda AB'nin güvenlikle ilişkili çıkarlarını tehdit eden bir unsur olduğu üzerinde durulmuştur. Bu anlamda stratejide, iklim değişikliği ile mücadele edilmesinin ve bu yönde kapasite geliştirilmesinin AB güvenlik yaklaşımında önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmiştir (Bremberg, Sonnsjö ve Mobjörk, 2018, s. 5).

Avrupa Komisyonu ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği tarafından 11 Aralık 2013'te yayınlanan ve AB'nin dış çatışmalar ve krizler üzerine kapsamlı yaklaşımını savunan raporda, iklim değişikliğinin ve bundan kaynaklanan göç konularının güvenlik yaklaşımı ile ilişkisi açıklanmıştır. Buna göre, iklim değişikliği küresel sorunlar arasında sayılarak, bu konuda kapsamlı bir yaklaşım benimsenmesi ve gerekli tüm araçların kullanılması gerektiğinden bahsedilmiştir (European Commission, 2013, s. 3). Rapordaki en önemli noktalardan biri ise, Avrupa Konseyi'nin Haziran 2013'teki kararına atıfta bulunulması olmuştur. Buna göre, iklim değişikliği yalnızca çevreyi değil aynı zamanda dünyadaki ekonomik refahı, kalkınmayı ve istikrar ve güvenliği tehlikeye sokacak küresel bir zorluk olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, iklim değişikliğinin yönetimi hususunun altı çizilerek, Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde kabul edildiği üzere iklim değişikliğine bağlı risklerin azaltılması (*çatışma ve istikrarsızlık gibi*), gıda güvenliğinin artırılması, su ve enerjiye güvenilir erişim konusunda önlemlerin alınması ve tüm bunlar için küresel ve AB düzeyinde politikaların geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Raporda ayrıca, çevrenin korunması, iklim değişikliği ve göç meselelerinde Yüksek Temsilcilik ve Komisyon arasındaki işbirliğinin artırılmasının güvenlik ve dış politika faktörleri açısından önem taşıdığı belirtilmiştir (European Commission, 2013, s. 3).

Avrupa Parlamentosu'nun 3 Nisan 2014 tarihinde aldığı karar ise AB'nin dış eylemlerindeki kapsamlı yaklaşımına odaklanarak, iklim değişikliğinin yaratacağı çatışmaların insanların güvenliğini etkileyebileceği üzerinde durmaktadır. Bu anlamda, Sahel bölgesinde artan sıcaklıkların su kıtlığına yol açması nedeniyle yaşanan çatışmalar örnek verilerek, bölgede yaşayan insanların ve canlıların güvenliklerinin tehlikede olduğundan bahsedilmiştir. İklim değişikliğinin sonuçlarının insan güvenliğini tehdit edebilecek boyuta gelebileceğinin altı çizilmiştir (European Union, 2014). Son olarak 2016'da yayınlanan, AB'nin Dış ilişkiler ve Güvenlik Politikası için oluşturduğu Küresel Stratejisi'nde, yerinden

edilmişlik sorunu daha etkili bir göç politikası altında, iklim değişikliği ise Birliğin güvenliği başlığı altında dayanışmanın arttırılması gerektiği üzerinden ele alınmıştır (European External Action Service, 2016, s. 9 ve 27). Dolayısı ile Birlik iklim değişikliği ve yerinden edilmişlik konularını farklı başlıklar altında değerlendirmekte fakat bu konuda daha etkili politikaların üretilmesi gerektiği anlayışını benimsemektedir.

AB'nin iklim değişikliğine karşı nasıl politikalar ve işbirlikleri geliştireceği konusu dinamik olan ve gelişen bir yapıya işaret etmektedir. Bunun yanında, Birliğin ortak göç politikasının oluşturulması konusunda işlettiği mekanizma da devinen bir yapıda ilerlemektedir. İklim değişikliği ve göç gibi iki temel ve küresel meselenin AB güvenlik yaklaşımı içine zamanla daha çok nüfuz ettiği söylenebilir. Bu doğrultuda, Birlik güvenlik anlayışı ile paralel bir şekilde politikalar üretmeye çalışmakta ve önlemler alınmasını teşvik etmektedir. Fakat iklim değişikliği ve çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler sorunlarının kesiştiği noktada daha kapsamlı bir kurumsal yaklaşımın geliştirilmesi gerektiği bir gerçektir. Birliğin konuya ilişkin kurumsal yaklaşımı, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde aktarılmaktadır.

İklim Değişikliği ile Mücadelede Avrupa Birliği Girişimleri ve Küresel Çabalar

İklim değişikliği konusunda küresel girişimlerin desteklenmesi AB için önemli önceliklerden birini oluşturmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde iklim değişikliği ile mücadelede gösterilen küresel çabalar hususunda AB'nin rolünü analiz etmeden önce, iklim değişikliğine ilişkin Birlik çapında başlatılan girişimlere değinmekte fayda vardır. Zira bu girişimler, AB'nin küresel rolüne kaynaklık etmektedir. AB, çevre politikalarını belirlerken biyoçeşitliliğin korunması veya yeniden yapılandırılması, biyoçeşitlilik konusunda farkındalığın arttırılması, çevre ile ilgili sağlık risklerinin minimize edilerek toplumun bu konuda dayanıklılığının arttırılması, kaynak kullanımı konusunda önlemler alınması ve yenilikçi, dairesel bir ekonomiye odaklanması gibi konulara öncelik vermektedir (European Commission, 2018). Birliğin çevre meseleleri ve politikaları konusunda üzerinde yoğunlaştığı alanlardan birisi iklim değişikliğidir.

AB'nin iklim değişikliği ile mücadele konusunda politika üretilmesinde daha kapsamlı bir yaklaşıma başvurduğu dönem ise 1990'lara dayanmaktadır. 1987 yılında yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi'nin ardından, ürünlerin ve hizmetlerin serbestçe dolaşabileceği bir iç pazarda, üye devletlerin kendine özgü çevre önlemlerinin kısa dönemli rekabette olumsuz etki yaratıp yaratmayacağı çevre politikaları konusunda yeni bir tartışma alanı yaratmıştır. Bu

doğrultuda, AB iç pazarında rekabet aksaklıkları riskinin en aza indirilmesi anlayışının da etkisiyle, çevrenin korunması konusunda AB düzeyinde kuralların oluşturulması önemli bir hal almıştır (Delbeke ve Vis, 2016, s. 10).

1992 yılında Rio’da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın çıktısı niteliğindeki BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine’ne taraf olan AB, sözleşmeyi Birlik müktesebatına dahil etmiştir (Dyduch, 2013, s. 98). Sözleşme’nin ana amacı (2. maddede), “atmosferdeki sera gazı birikimlerinin, iklim sistemi üzerindeki antropojenik (insan kaynaklı) müdahaleyi engelleyecek düzeyde dengelenmesi” şeklinde ifade edilmiştir (United Nations, 1992, s. 4). 1997 yılında ise, sera gazı emisyonlarının küresel anlamda azaltılması konusunda taraf ülkelerin aldığı önlemlerin yetersiz seviyede kaldığı görüşünden hareketle, yükümlülüklerin arttırılması için Kyoto Protokolü kabul edilmiş ve 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir (United Nations Climate Change, 2018). Protokol, 31 Mayıs 2002’de 15 üye devlet tarafından onaylanmış ve AB Protokol’ün taraflarından biri haline gelmiştir. (European Commission, 2018).

Protokol, tarafların 2008-2012 dönemi için sera gazı emisyonlarını 1990 düzeyinin %8 altına indirmesini öngörmüştür (Türkeş ve Kılıç, 2004, s.3). Protokol’ün yükümlülüklerinden hareketle, Avrupa Komisyonu 2000’de ilk Avrupa İklim Değişikliği Programı’nı yayınlamıştır. Bu programın başlatılmasındaki temel hedef, sera gazı emisyonlarının Avrupa düzeyinde azaltılması ve bu konuda etkili önlemlerin alınması ve politikaların geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bunun yanında, program vasıtasıyla AB Emisyon Ticaret Sistemi⁵ başlatılmıştır. 2005’te ise Komisyon iklim değişikliği konusunda daha kapsamlı uygulamaların gerçekleştirilmesini öngören ikinci İklim Değişikliği Programı’nı geliştirmiştir. Buna göre, iklim değişikliği ile ilgili bütün sektörlerin (*enerji, ulaşım, ormancılık gibi*) içine alındığı bir çerçeve oluşturulmuştur (Dyduch, 2013, s. 99). Program, yenilikçi bakış açısının teknolojinin kullanımında ve geliştirilmesinde arttırılması, piyasa araçlarının (Emisyon Ticaret Sistemi gibi) güçlendirilmesi gibi hususların altını özellikle çizmiştir. Komisyon tarafından yayınlanan iki programın temelinde özellikle sanayi faaliyetleri nedeniyle meydana gelen, insan kaynaklı eylemlerin iklim değişikliği üzerinde yarattığı olumsuz etkinin önlenmesi anlayışı yatmaktadır (Dyduch, 2013, s. 99).

⁵ AB Emisyon Ticaret Sistemi, AB’nin enerji ve sanayi sektörlerindeki büyük ölçekli tesislerin yanında havacılık sektöründen kaynaklanan sera gazı emisyonlarının azaltılmasında önemli bir araçtır. Bu sistem, Dünya’nın ilk ve en büyük karbon piyasasıdır. Bu sistem, sera gazı emisyonlarında şirketler için bir limit koyar ve aşamalı bir şekilde toplam emisyonun azaltılması için çalışır. European Commission, “EU Emissions Trading System”, Erişim Tarihi: 19.12.2018, https://ec.europa.eu/clima/policies/ets_en.

AB’de iklim değışikliği ve yenilenebilir enerji konusunda önlemlerin belirlenmesi ve bu konuda üye devletler arasında dayanışmanın artırılması konusundaki en önemli girişimlerden biri, Komisyon’un Ocak 2008’de yayınladığı AB iklim değışikliği ve yenilenebilir enerji hedefleri için uygulama önlemleri paketidir. Paket üç temel hedef üzerinden oluşturulmuştur. Buna göre, sera gazı emisyonlarının (1990 seviyesinden) %20 azaltılması, AB enerjisinin %20’sinin yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanması ve enerji verimliliğinde %20 artışın sağlanması önlemleri belirlenmiştir. Bu hedeflerin sağlanması için ana araç ise AB Emisyon Ticaret Sistemi olarak ifade edilmiştir. Söz konusu önlemler 2009 yılında yasal bir çerçeve kazanmış ve Avrupa 2020 Stratejisi’nin ana hedefleri haline gelmiştir (European Commission, 2008, s. 2).

Uzun vadede daha temiz çevre anlayışından hareketle iklim dostu Avrupa ekonomisinin yaratılması üzerine bir diğer önemli girişim 2050’de rekabetçi düşük karbon ekonomisine geçiş için yol haritasının oluşturulmasıdır. Komisyon’un yayınladığı bu yol haritasında 2050’ye kadar AB’de iç emisyonların %80 oranında düşürülmesi öngörülmektedir. Bu ekonomik modelde, AB’nin 2030 yılından 2040’a kadar %40 oranından %60 seviyelerine emisyonlarını aşamalı bir şekilde düşürmesi beklenmektedir (European Commission, 2018, s. 1). Yol haritası ve 2020 için öngörülen hedeflerden hareketle, öncelikle iklim değışikliği ile ilgili 2030 hedeflerini belirleyen çerçeve, Ekim 2014’te AB liderleri tarafından benimsenmiştir. 2030 enerji ve iklim değışikliği çerçevesine göre, sera gazı emisyonlarının (1990 seviyesine kıyasla) %40 azaltılması, AB enerjisinin %27’sinin yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanması ve enerji verimliliğinde %27 artışın sağlanması, üç ana hedef olarak ifade edilmiştir. Bu hedefler, 2050 yılına kadar emisyonların %80-95 oranlarında kesilmesi için atılan bir ön adım niteliğindedir. Ayrıca AB Emisyon Ticaret Sistemi’nin güçlendirilmesi gerekliliği ve sistemde bulunan sektörlerin (2005 seviyesine kıyasla) emisyonlarını %43 oranında kesmesi yükümlülüğü olduğu belirtilmiştir. Emisyon Ticaret Sistemi’nde bulunmayan sektörlerin ise emisyonlarını %30 oranında kesmesi gerektiği eklenmiştir (European Commission, 2018).

Son olarak, Komisyon’un 28 Kasım 2018 yılında sunduğu 2050’ye kadar modern, rekabetçi ve iklime karşı yansız (*climate neutral*) bir ekonomi yaratılmasından hareketle oluşturduğu uzun vadeli stratejik vizyonundan kısaca bahsetmek gerekmektedir. Bu strateji, iklim değışikliği konusunda Avrupa’nın gerçekçi teknolojik yatırımlara, sanayi ile ilişkili araştırmalar yapılması, finansman sağlanması ve politika üretilmesi için gerekli eylemlerin gerçekleştirilmesine, ayrıca vatandaşların güçlendirilmesine önem atfetmektedir. Bu vizyon

neredeşey tüm AB politikalarına dokunmaktadır. Ayrıca, Paris Anlaşması'nın küresel sıcaklık artışını 2°C'nin altında tutma hedefini desteklemektedir (European Commission, 2018). İklim değışikliği ile mücadele hakkında politikaların ve önlemlerin geliştirilmesi hususu AB'nin İşleyişı Hakkında Antlaşma (ABİHA)'nın Çevre Başığı (20. Başığı) altında ele alınmaktadır. Buna göre Birliğin çevre politikası hedefleri arasında (191. maddede) çevre kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi, insan sağlığının korunması, kaynakların etkin kullanımı, çevre sorunlarına yönelik ulusal, bölgesel ve uluslararası önemlerin teşvik edilmesi ve özellikle iklim değışikliği ile mücadele edilmesi sayılmaktadır (European Union, 2010, s. 132). Buna göre, Birlik ve üye devletlerin çevre konularında üçüncü ülkelerle ve yetkili uluslararası örgütlerle işbirliği geliştirmesi yaklaşımı benimsenmektedir (European Union, 2012, s. 133).

AB'nin iklim değışikliği ve genel anlamda çevre politikaları konusundaki tek taraflı aktivizmi diğer uluslararası aktörlerin katılımı olmadan yeterli olmamaktadır. Bu anlamda, iklim değışikliğinden kaynaklanan olumsuz koşulların dünyadaki tüm devletlerin güvenliklerini tehdit edecek seviyeye ulaşacağı öngörüsü, uluslararası standartların arttırılması anlayışının geliştirilmesine neden olmaktadır. Bu yüzden AB, emisyon oranının düşürülmesinde tek taraflı bir politika anlayışının işletilmesinden öte, çok taraflı girişimleri de desteklemekte ve iklim değışikliği politikalarının ve çevresel standartların geliştirilmesinde uluslararası bir aktör görevi görmektedir.

İklim değışikliği konusunda en önemli küresel girişimlerden biri, 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü'dür. AB üye devletleri (AB-15) tarafından da onaylanan bu Protokol'ün en önemli amaçlarından biri küresel anlamda emisyonların artışının sınırlandırılarak belirli bir seviyeye çekilmesidir. Buna göre, Kyoto Protokolü müzakereleri sürecinde AB'nin küresel sera gazı emisyonlarının 2010'a kadar %15 oranında düşürülmesini teklif etmesi, bu konuda aktif bir rol üstlenmek isteğine verilebilecek temel örneklerdendir (Wurzel ve Connelly, 2011, s. 6). Ayrıca müzakereler sırasında AB, emisyon ticaretinin Kyoto Protokolü'ne dahil edilmesini engellemeye çalışacak girişimlerde bulunmuş ve Protokol ile ulusal sera gazı emisyonlarının düşürülmesi konusunda benimsenen esnek mekanizmanın karşısında durmuştur. Fakat bu öneri Kyoto Protokolü müzakerelerinde kabul görmemiştir. Sonuç olarak, ABD'yi uluslararası iklim değışikliği müzakerelerinde tutabilmek için 1997'de kabul edilen Kyoto Protokolü'nde daha esnek bir mekanizma benimsenmiş ve emisyon ticareti bu mekanizmaya dahil edilmiştir (Wurzel ve Connelly, 2011, s. 6-7).

Kyoto Protokolü'nde öncelikli olarak 2008-2012 döneminde 1990 düzeyine kıyasla sera gazı emisyonlarının %8'in altına düşürülmesi temel hedef olarak belirlenmiştir. AB

düzeyinde (2002 yılında Kyoto Protokolü'nün kabul edilmesiyle) söz konusu hedefe ilişkin yük paylaşımı anlayışından hareketle 2003 yılından itibaren bazı devletlerin emisyon oranlarını daha fazla düşürmeleri beklenmiştir (European Environment Agency, 2018). Örneğin; yük paylaşımı anlaşması uyarınca 2012 yılına kadar Almanya ulusal sera gazı emisyonunu %21 oranında ve Birleşik Krallık %12,5 oranında düşürme taahhüdünde bulunmuştur (Wurzel ve Connelly, 2011, s. 7). Ayrıca 2004 genişlemesinden sonra Birliğe üye olan ülkeler de aşamalı bir şekilde emisyon oranlarını %6 ile %8 arasında düşürme hedefine dahil olmuştur. AB'nin emisyonlarının payı küresel emisyon oranının %10'una tekabül etmektedir. Küresel emisyon payı yüksek olan bir diğer küresel aktör Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir (United States Environmental Protection Agency, 2018). Fakat ABD, Kyoto Protokolü'nü onaylamamıştır. Japonya ve Rusya ise 2005 yılında Kyoto Protokolü'ne taraf olmuştur.

İklim ve enerji paketi adı altında 2020'ye kadar kabul ettiği 20-20 hedeflerinin de etkisi ile AB, 2009 yılında düzenlenen BM Kopenhag Konferansı'nda küresel anlamda sera gazı emisyonlarının 2020'ye kadar %20 azaltılması önerisinde bulunmuştur. Ayrıca AB, gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliği ile ilgili önlemler geliştirmelerini finanse etmek için bir paket oluşturulması önerisini de dile getirmiştir. Fakat AB'nin bu önerisi, Kopenhag Konferansı'ndan elde edilen çıktı üzerinde yeterince etkili olamamıştır. İklim değişikliğine uyum, sürdürülebilir ve düşük emisyonlu ekonomilerin yaratılması anlamında Aralık 2010'da Meksika'da düzenlenen BM İklim Konferansı sonucunda kabul edilen Cancun Anlaşmalarıyla ise Kopenhag Konferansı'na göre daha kapsamlı çıktılar elde edilmiştir (Wurzel ve Connelly, 2011, s. 6-7).

Anlaşmalar, AB'nin de daha önce öneride bulunduğu üzere gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine uyumu konusunda teknoloji ve kapasite geliştirmelerine finansal destek sağlanması anlayışını benimsemiştir. Ayrıca ortalama küresel ısınma oranının 2 °C'nin altında tutulmasına ilişkin zaman çizelgesi öngören bu anlaşmalar, gelişmekte olan ülkelere 2020 yılına kadar 100 milyar Dolar fon ayrılmasını ve "Yeşil İklim Fonu" adında bir finansal mekanizma oluşturulmasını öngörmüştür (European Environment Agency, 2018). Durban Platformu ise 2011 yılında Güney Afrika'daki BM konferansında kabul edilmiştir. Bu platform vasıtasıyla BM İklim Anlaşması'na taraf ülkelerin dahil olduğu ve 2015'e kadar uygulanması planlanan bir yol haritası belirlenmiştir. Bu platform ayrıca, Kyoto Protokolü'nün altında 2013 yılından başlayarak ikinci taahhüt dönemini belirlemiştir.

Anlaşmalar ile yeni bir girişim olan Yeşil İklim Fonu'nun tasarımı ve yönetim düzenlemelerine ilişkin uzlaşmaya varılmıştır (European Environment Agency, 2018).

İklim değişikliği ile mücadelede bir diğer önemli küresel girişim, Aralık 2015'te BM üyesi 195 ülke tarafından kabul edilen ve evrensel anlamda yasal bağlayıcılığı bulunan Paris Anlaşması'dır (European Commission, 2018). Bu küresel girişim yasal bağlayıcılık kazanmadan önce, yani müzakere sürecinde AB, en hırslı aktörler arasındaydı. Buna göre Birlik, 2030'a kadar emisyonların %40 oranında düşürülmesini öneri olarak sunmuştur. Buna ek olarak, şeffaf, dinamik, yasal anlamda bağlayıcılığı bulunan ve daha bilimsel bir bakış açısı üzerine kurulan bir iklim anlaşması Birliğin müzakerelerde sunduğu bir diğer öneridir.

Birlik, iklim değişikliği konusunda atılan küresel adımlarda teşvik edici bir aktör özelliğini üstlense de AB üye devletlerinin ilgili görüşleri çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, bazı üye devletler (*Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi*), kömür üretimi üzerinde yoğunlaşmaları nedeni ile AB'nin hırslı ve uzun vadeli iklim önlemleri konusunda istekli görünmemektedir (Andresen, Skjærseth, Jevnaker ve Jørgen, 2016, s. 190). Paris Konferansı'nda AB'nin müzakerelerdeki hırslı rolüne karşı duran bu ülkelerden biri Polonya olmuştur (Andresen, Skjærseth, Jevnaker ve Jørgen, 2016, s. 191). Diğer taraftan, enerji güvenliği konusunda endişe duyan üye devletler ise, AB'nin müzakerelerdeki başat rolünü desteklemekte ve konuyla ilişkili finansman sağlamaktadır. İklim değişikliği için alınması gereken önlemler konusunda üye devletlerin farklılık gösteren yaklaşımlarına rağmen AB, çok taraflı müzakerelerde tek sesliliğe önem vermiş ve hırslı bir rol üstlenmiştir. Müzakerelerin tamamlanmasından sonra, Anlaşma ile küresel ortalama sıcaklığın en fazla 2°C'ye kadar yükselmesine izin verilmesi ve ısı artışının 1,5 °C'de sabitlenmesi suretiyle sera gazı emisyonlarının azaltılması hedeflenmiştir (Köse, 2018, s. 70-71).

AB'nin müzakereler sonucunda belirlenen hedefler üzerindeki etkisi, Avrupa Komisyonu Başkanı Jean Claude Juncker tarafından takdir görmüş ve AB'nin büyük başarısı olarak ifade edilmiştir. Fakat, anlaşmanın küresel niteliğinden kaynaklı, iklim değişikliği konusunda çok taraflı bir dayanışmanın merkezde tutulduğu bu girişimden ABD Başkanı Donald Trump'ın yaptığı bir açıklama ile geri çekilmesi, anlaşmanın başarısının da sorgulanmasına neden olmuştur. Uluslararası düzendeki dengelerin belirlenmesinde oldukça önemli bir güç olan ve küresel sera gazı emisyonlarında payı büyük olan ABD'nin anlaşmadan geri çekilmesi, AB'nin müzakere sürecindeki hırslı girişimlerinin sonuçları açısından olumsuz bir tablo yaratmıştır (United Nations Climate Change, 2018).

AB'nin kendi içinde geliştirdiği çevre ve iklim değişikliği girişimleri ve düzenlemeleri, üye devletleri, kurumları ve sivil toplum örgütlerinin dahil edildiği ve hırslı iklim değişikliği önlemlerinin alındığı bir sistemi yansıtmaktadır (Wurzel ve Connelly, 2011, s. 9). İklim değişikliği ile ilgili BM öncülüğünde geliştirilen anlaşmalar ve girişimlerdeki rolü düşünüldüğünde, AB birçok ülkeye göre, daha sıkı önlemler alabileceğini taahhüt etmekte ve uluslararası aktörlerin ve toplumların bu konuda katılımını teşvik etmeye çalışmaktadır. AB'nin iklim değişikliği konusunda hem Birlik içinde hem de uluslararası anlamda geliştirmeye çalıştığı sorumluluk paylaşımının başarısı ise tartışmalıdır. Çok taraflı müzakerelerde sunduğu öneriler anlamında en hırslı aktörlerden biri olarak görünen AB'nin iklim değişikliği hususunda kabul edilen uluslararası protokollerin ve anlaşmaların çıktılarını düşünüldüğünde, etki alanının sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni ise, her uluslararası aktörün çok taraflı müzakerelerde benimsediği ulusal çıkar belirleme stratejisinin kontrolünün oldukça güç olmasıdır. Bu anlamda küresel anlamda sera gazı emisyonlarının azaltılması hususunda AB'nin müzakerelerde diğer uluslararası aktörleri ikna etmekteki rolü zayıf kalmaktadır (Schaik ve Schunz, 2011, s. 183).

Avrupa Birliği'nin Çevresel Nedenlerle Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Yaklaşımı

İklim değişikliği ile mücadele, bugün AB için üye devletler arasında dayanışma kültürünün önemli bir hal aldığı ve çevresel politikaların temelinde yatan temel unsurlardandır. İklim değişikliğinin yaşam alanları üzerindeki olumsuz etkisi, kişilerin göç tercihlerinde belirleyici bir roledir. Bu yüzden, iklim değişikliğinin ekonomik ve sosyal kapasiteler üzerinde yarattığı olumsuz koşullar, insani bir boyutun da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu anlamda, iklim değişikliği ve çevresel nedenlerle yerinden edilen kişiler konusunda politikalar ve öneriler geliştirilmesi elzem bir hal almaktadır.

AB'de iklim değişikliği ve göç ilişkisi üzerinde durulan belgelerden ilki 1999 yılında Avrupa Parlamentosu Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikası Komitesi raportörü Maj Britt Theorin tarafından hazırlanan çevre güvenlik ve dış politika üzerine rapordur. İklim değişikliği nedeniyle meydana gelen çevresel bozulmalar ve kaynakların kıtlaşmasının çatışmalara yol açabileceğinden bahsedilen raporda, göç dalgalarının artış gösterebileceği ve bunun ülkelerin güvenliği üzerinde baskı oluşturabileceği üzerinde durulmuştur. Dikkat çeken bir başka husus ise, raporda “iklim mültecilerinin (*environmental refugees*)”⁶ sayısının dünya genelinde artış gösterdiğine vurgu yapılarak, bu durumun AB'nin göç politikaları, insani

⁶ Çalışmada çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler tabirinin kullanılması nedeniyle, çevre güvenlik ve dış politika üzerine raporda tercih edilen iklim mültecileri tabiri tırnak içerisinde ifade edilmiştir.

yardım mekanizması üzerinde yaratacağı baskının ciddi güvenlik sorunlarına yol açacağı belirtilmesidir. Bunun yanında iklim değişikliğinin yaşanmasına neden olan en önemli unsurun insan kaynaklı faaliyetler olduğu üzerinde ayrıca durularak, iklim değişikliğine bağlı göçün artış göstermesinde etkiliği olduğu üzerinde durulmaktadır (European Parliament, 1999; Vestita, 2017, s. 8).

AB'nin iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkiye atıfta bulunduğu belgelerden bir diğeri, Avrupa Komisyonu'nun 2007'de yayınladığı “Avrupa’da İklim Değişikliğine Uyum Paketi” isimli yeşil kitaptır. Bu belge, çevresel nedenlerle göç de dahil olmak üzere iklim değişikliği ile mücadele konusunda AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın rolünün önemli olduğunu ifade etmektedir. Belgede, doğal kaynaklar ve afetler nedeni ile ortaya çıkan anlaşmazlıkların engellenmesinden bahsedilmektedir. Ayrıca, iklim değişikliğinden kaynaklanan söz konusu anlaşmazlıkların potansiyel sonuçları arasındaki zorunlu göç ve yerinden edilme konularında AB'nin önleyici kapasitesinin geliştirilmesi gerektiği eklenmektedir (European Commission, 2007, s. 21-22). Uyum paketinde tarım ve ormancılık konusunda su kaynaklarının etkin kullanımının önemini üzerinde durulmuş ve iklim değişikliğinin bu alanda yaratabileceği olumsuz sonuçlardan (*kuraklık gibi*) kaynaklanabilecek göçten bahsedilmiştir (European Commission, 2007, s. 4). Belgede, yerinden edilmiş kişiler için AB'nin sorumluluk paylaşımı anlayışı benimseyeceği belirtilse de göç ve iklim değişikliği ilişkisinde yalnızca tarım ve ormancılık alanı üzerinden bir anlatıma başvurulmuştur. Bu anlatım ise, iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilen kişiler açısından oldukça sınırlı bir çerçeveyi temsil etmektedir.

2008'de Yüksek Komiser Javier Solana'nın Konsey'e sunduğu “İklim Değişikliği ve Uluslararası Güvenlik” isimli belgede iklim değişikliği konusunda (*göç dahil olmak üzere*) yönetim alanlarının nasıl geliştirileceği üzerinde durulmuştur (Geddes ve Somerville, 2013, s. 2-3). Bu belgede, küresel ısınmaya bağlı çatışmaların ortaya çıkabileceği ve bunların göç dalgalarına neden olarak ülkelerin ve bölgelerin siyasi istikrarını tehlikeye sokabileceğinden bahsedilmiştir. Çevresel nedenlerle göç ayrıca bir başlık altında değerlendirilirken, iklim değişikliği konusunda kırılğan olan ve ileride AB'nin sınırları ve siyasi istikrarı açısından baskı oluşturabilecek bölge örneklerine (*Afrika, Orta Doğu, Orta Asya, Güney Asya, Kutuplar, Latin Amerika ve Karayipler gibi*) değinilmiştir (Council of the European Union, 2008, s. 6-8). Ayrıca, göç konusunda AB düzeyinde ve çok taraflı küresel yönetişimin artırılması hususunun altı çizilerek, çevresel nedenlerle göç konusunda erken tedbirlerin

alınması ve ilgili eylemlerin gerçekleştirilmesi gerektiği güvenlik odaklı bir yaklaşımla ele alınmıştır (Council of the European Union, 2008, s. 8-10).

2009 yılında sunulan, 2010-2014 yıllarını kapsayan ve Avrupa vatandaşlarının ihtiyaçlarının ve çıkarlarının gözetilmesi tezinden hareketle oluşturulan Stockholm Programı, Avrupa’da göç ve sığınma konularında sorumluluk, dayanışma ve ortaklık anlayışının geliştirilmesi ve kapsamlı göç politikası oluşturulması hususunda bir çerçeve çizmektedir (European Commission, 2009, s. 5). Göç yönetiminin esas alındığı bu programda, iklim değişikliğinden kaynaklanan göçlerin AB üzerinde oluşturabileceği etki konusunda daha çok çalışma yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Fakat program iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkiyi ayrıca bir başlık olarak ele almamakta ve sadece bu konuda farkındalığın artırılması tavsiyesi ile yeterli bir çerçeve çizmemektedir (European Commission, 2009, s. 62-63).

2011 yılında, Avrupa Parlamentosu “Çevresel Nedenlerle Göç İçin Hukuk ve Politika Sorumluluğu” başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. Bu çalışma, iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilmiş kişiler için nasıl bir yasal çerçeve çizmek gerektiği sorusunu yanıtlamaya çalışarak, ilgili yasal çerçevenin hangi şekilde Lizbon Anlaşması’na dahil edilebileceği üzerinden öneriler geliştirmektedir (Kraler, Cernei ve Noack, 2011, s. 9). Çalışmada, iklim değişikliğinin ülkeler ve bölgelerin kapasitelerinin çeşitliliğine göre farklı şekillerde etkide bulunabildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca ani şekilde başlayan iklim olayları ve yavaş şekilde gelişen iklim olayları (*deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklık ve çölleşme gibi*) arasında ayırım yapılması gerektiği eklenmiştir. “İklim mültecileri” teriminin akademik ve siyasi anlamda tartışmalı olması nedeniyle belgede zorunlu şekilde yapılan göçü ifade etmek için çevresel nedenlerle yerinden edilmenin kullanıldığının altı çizilmiştir (Kraler, Cernei ve Noack, 2011, s. 10). Bunun yanında, çevresel nedenlerle yerinden edilen kişilerin yerleştikleri bölgeye entegrasyonlarının sağlanması veya yeniden yerleştirilmeleri konusunda koruma sorumluluğunun geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göç üzerine bir protokol eklenmesi önerisi, Avrupa Parlamentosu’nun hazırladığı bu çalışmanın en önemli taraflarından biridir.

Çalışmanın dikkat çeken taraflarından bir diğeri ise, Lizbon Anlaşması’ndaki göç ve sığınma politikalarının çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişilerin statüsünün düzenlenmesi konusunda yeniden gözden geçirilmesi önerisidir. AB’de sadece birkaç üye devletin yasal sisteminin çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişileri göz önünde bulundurduğu ifade edilmektedir. Tüm bunların yapılabilmesi için ise, ulusal hükümetlerin ve uluslararası

örgütlerin eylemlerinde insan hakları ve küresel yönetim odaklı bir anlayışın benimsenmesinin gerektiğinin altı çizilmektedir (Kraler, Cernei ve Noack, 2011, s. 11).

2011 yılında Komisyon'un yayınladığı "Göç ve Hareketliliğe Küresel Yaklaşım" isimli rapor, daha stratejik ve daha etkili bir çerçeve oluşturulması anlayışından hareketle yayınlanmıştır (European Commission, 2011). Bu küresel bakışta, iklim değişikliğinin giderek artan göç dalgaları ile ilişkisine atıf yapılarak çevresel nedenlerle göçe de odaklanılması gerektiğinden bahsedilmiştir (Vestita, 2017, s. 8). Fakat Komisyon, çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler nezdinde spesifik bir analiz yapmamış ve göçün yönetiminde yasal göç, düzensiz göç, uluslararası koruma ve sığınma gibi konularda etkili politikaların geliştirilmesi üzerinden genel bir söyleme başvurmuştur (European Commission, 2011, s. 7).

Ayrıca Komisyon'un 2013 yılında iklim değişikliğine uyum konusunda yayınladığı strateji belgesi, çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler konusunda daha kapsamlı bir anlatıma başvurmuştur. Buna göre, çevresel bozulmalar nedeni ile kişilerin geçimlerini sağlamak için başka bölgelere veya ülkelere göç etme tercihinde bulunabilecekleri belirtilirken, katastrofik veya şiddetli çevresel bozulmalar neticesinde kişilerin tercih haklarının kalmayarak göç etmek zorunda kalmaları yerinden edilme altında ele alınmaktadır. Bunun yanında, Avrupa Komisyonu tarafından Eylül 2015'te yayınlanan ve çevresel nedenlerle gerçekleşen göçe ilişkin yapılan bilimsel çalışma, oldukça kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Çevresel değişimin olumsuz etkilerinin yerinden edilme konusunda büyük bir sorun yarattığından hareket eden çalışmada, çevresel bozulmanın gönüllü, zorla, geçici veya kalıcı göç hareketlerine neden olabildiğinden bahsedilmiştir. Çalışma, 2050 yılına kadar yaklaşık 200 milyon insanın iklim değişikliği nedeni ile kalıcı olarak yerlerinden edileceğine dikkat çekmektedir (European Commission, 2015, s. 3). Bu yüzden çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler için insani korumanın geliştirilmesine daha çok ihtiyaç olduğunun altı çizilmiştir. Bu kapsamda göç, iklim değişikliğine uyum politikaları ve insan hareketliliğini ortak noktada buluşturacak ve birbirine entegre edebilecek bir olgu ve aynı zamanda bir fırsat olarak tanımlanmaktadır (European Commission, 2015, s. 5).

Çalışma, çevresel nedenlerle yerinden edilmişlik sorunu konusunda kurumsal kapasite ve düzenlemelerin geliştirilmesi ve çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler için koruma sorumluluğunun artırılarak konuya ilişkin uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması için çağrıda bulunmaktadır (European Commission, 2015, s. 10). Bu noktada, Komisyon çevresel nedenlerle göç konusunda terminolojik yaklaşımın geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durarak,

konuya ilişkin atılacak adımların arttırılmasının politika üretme konusunda temel oluşturacağı üzerinde durmaktadır. Ayrıca, gerekli istatistiklerin toplanması, çevresel bozulmalara neden olan faktörlerin derinlemesine araştırılması ve çevresel nedenlerle göçün etkilerinin daha iyi anlaşılması gerektiğine vurgu yapmaktadır (European Commission, 2015, s. 10-15).

2050'ye kadar iklim değişikliği nedeniyle daha fazla kişinin yerinden edileceği öngörüsü, bu konuda atılacak daha kurumsal adımlara ihtiyaç duymaktadır. Yerinden edilmişlik konusunda daha çok mülteciler ve sığınmacılar için geliştirilen uluslararası hukuki düzenlemeler mevcuttur. Zira, bu düzenlemelerin son dönemde nüfuz ettiği temel yerinden edilmişlik sorunlarından biri, Suriye iç savaşı nedeni ile yer değiştirmek durumunda kalan kişilerdir. Özellikle AB uygulamalarının son yıllarda gündem maddesi haline gelen Suriyeli yerinden edilmiş kişiler için koruma sorumluluğu geliştirilmesi anlayışı BM uluslararası standartlarına dayanan bir çerçevede ilerletilmekte ve hala önemli ve Birlik uygulamalarını şekillendiren gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Böyle bir konjonktürde ise, çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler sorunu, uzun vadede çözümü aranan ve ötelenen maddelerden biri haline dönüşmektedir. Bu noktada Birlik, çevresel nedenlerle yerinden edilmişlik hususunda farkındalığın arttırılması için çalışmalar yürütmekte, girişimler başlatmakta ve konuya ilişkin uluslararası etki alanını genişletmeye çalışmaktadır. Fakat söz konusu girişimlerin çevresel nedenlerle yerinden edilmişlik sorunu için hem Birlik düzeyinde hem de uluslararası düzeyde hukuki düzenlemelerin geliştirilmesine yeterince etkiye bulunduğu söylenemez.

Sonuç

İklim değişikliği ve göç ilişkisi bağlamında AB'nin yaklaşımı, literatürde üzerine daha az çalışılan konular arasındadır. Literatürde iklim değişikliği ve yerinden edilmiş kişiler konularının ayrı ayrı ele alındığı birçok çalışma bulunsa da bu iki konunun bir arada ele alındığı çalışmalara daha az rastlanmaktadır. Bu durum ise, iklim değişikliği ve bu nedenle yerinden edilen kişilerin daha uzun vadede ülkelerin ulusal kapasitelerinde zorlayıcı unsurlar haline gelecek olmasından ve literatürde ve uluslararası standartlarda bu konuya ilişkin henüz yeterli yaklaşımın geliştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, iklim değişikliği ve göç ilişkisinden türetilen çalışmaların çeşitlendirilmesi ve bu konuda uluslararası standartların belirlenmesi sürecine hız kazandırılmasının oldukça önemli olduğu sonucuna varılabilir.

Bu çalışmada, AB'nin iklim değişikliği ve çevresel nedenlerle yerinden edilmişlik sorununa yaklaşımı, güvenlik anlayışı ekseninde değerlendirilmiştir. Bunun temel nedeni ise,

AB'nin bu yaklaşımının iklim değişikliği ve yerinden edilmiş kişiler sorunu ile ilişkili girişimlerinin sınırlarını belirlemesidir. AB iklim değişikliği standartlarının çok taraflı müzakereler aracılığı ile geliştirilmesi ve kendi iç çevre mevzuatının ilgili standartlarla buluşturulması konusunda oldukça hırslı bir aktördür. BM'nin öncülüğünde sürdürülen iklim değişikliği standartlarının belirlenmesi sürecinde önemli girişimler arasındaki Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması müzakereleri AB'nin aktivizmini sergilediği örnekler arasındadır. Ayrıca en güncel iklim yaklaşımı arasındaki 2020 hedefleri, AB'nin iç mevzuatında da hırslı bir yaklaşıma başvurduğuna işaret etmektedir. Fakat, AB'nin iklim değişikliği konusunda küresel standartlar belirlenmesindeki aktivizminin tam anlamıyla bir başarı sağladığını söylemek güçtür. Diğer uluslararası aktörlerin de pazarlık paylarının oldukça önemli olduğu bu ikna sürecinde, ABD'nin kendine özgü bir politika anlayışına başvurması, AB'nin aktivizmini sonuçları açısından yetersiz bırakmaktadır.

Diğer yandan insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması konusunda sorumluluk üstlenen AB, güvenlik odaklı yaklaşımı söz konusu olduğunda daha ihtiyatlı politikalar üretme yolunu seçebilmektedir. Uluslararası düzenin yapısının değişmesi ve buna paralel bir şekilde göç dalgalarının nitelik ve nicelik bakımından bir dönüşüm sürecine girmesiyle, AB'nin göç politikaları konusunda ortak standartlar oluşturma yaklaşımı artış göstermiştir. Yerinden edilmiş kişilerin Batı'ya göçünün artış göstermesi ile Birlik dış sınırlarının kontrolünde daha sıkı politikalar izlemeye başlamış, bir yandan da insan hakları temelli yaklaşımını sürdürmeye çalışmıştır. Bu anlamda, insan hakları ve güvenlik odaklı yaklaşımın birbiri ile çarpıştığı ve küresel anlamda sorumluluk bilincinin geliştirilmeye ihtiyaç duyulduğu yerinden edilme sorunu konusunda, AB'nin kendi iç mekanizması ve küresel anlamdaki rolü sınırlı bir çerçeveye çizmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri, iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin sınıflandırılmasında uluslararası standartların yeterince gelişmemiş olmasıdır. Dolayısı ile AB dahil, ulusal otoriteler ilgili politikaların üretilmesi ve iklim değişikliği ve göç yönetişimi konusunda yeterince ilerleme sağlayamamaktadır.

İklim değişikliği ile mücadele hususunda uluslararası standartların belirlenmesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu süreçte iklim değişikliği müzakerelerinde AB tarafından benimsenen aktivist tutum, çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler konusunun çok taraflı müzakerelerde daha çok zemin kazanmasında etkili olabilir. İklim değişikliğinin yaratacağı olumsuz koşulların bilimsel bir bakış açısıyla tespit edilmesi ve bu konuda önlemlerin geliştirilmesinden hareket edilen uluslararası müzakere süreçlerinde, yerinden

edilmişliğin de iklim değışikliğinin sonuçları arasında olduğu benimsenerek, bu konuda koruma sorumluluğunun küresel düzeye çekilmesi gerekmektedir. Uluslararası iklim değışikliği önlemlerinin teşvik edilmesi konusunda aktivizmini sürdüren AB'nin, çevresel nedenlerle yerinden edilmişlik konusunda da bu tutumunu benimsemesi, Birliğin insan hakları temelli yaklaşımını da destekleyecek bir girişim olacaktır.

Kaynaklar

Andresen, Steinar; Skjærseth, Jon Birger; Jevnaker, Torbjorg ve Wettestad, Jorgen. (2016). “The Paris Agreement: Consequences for the EU and Carbon Markets?”. *Politics and Governance*, 4(3). s. 188-196. <https://doi.org/10.17645/pag.v4i3.652>.

Bremberg, Niklas; Sonnsjö, Hannes ve Mobjörk, Malin. (2018). “The EU and Climate-related Security Risks: A Community of Practice in the Making?”. *Journal of European Integration*. s. 1-17. doi: 10.1080/07036337.2018.1546301.

Bozkaya, Özge ve Kıncal, Ali. (2018). “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Suriyeli Yerinden Edilmiş Kişiler Bağlamında Türkiye'nin Göç Politikasındaki Gelişimin Değerlendirilmesi”, *İçişleri Bakanlığı Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 4, Sa: 2, s. 90-126.

Council of the European Union. “Climate Change and International Security”. Erişim Tarihi: 20.12.2018.

https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf.

Delbeke, Jos ve Vis, Peter. (2016). “EU Climate Leadership in a Rapidly Changing World”. (eds. Jos Delbeke ve Peter Vis). *EU Climate Policy Explained*. European Union. https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/eu_climate_policy_explained_en.pdf. s. 4-26.

Doğan, Seyhun ve Tüzer, Mutlu. (2011). “Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. C. 12, Sa: 1, s. 21-34.

Dyduch, Joanna. (2013). “Winners and Losers in the Context of the European Union Climate Policy: The Polish Perspective”. (eds. Joanna Dyduch, Malgorzata Michalewska-Pawlak ve Ryan Murphy). *European Union Deveelopment Challenges and Strategies*, Warsaw. s. 95-119.

European Commission. “Adapting to Climate Change in Europe – Options for EU Action”. Erişim Tarihi: 20.12.2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0354&from=EN>.

European Commission. (2013). “An EU Strategy on Adaptation to Climate Change Staff Working Document”. Erişim Tarihi: 21.12.2018. https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/swd-2013-138_en_12.pdf.

European Commission. “Environment”. Erişim Tarihi: 15.12.2018.

https://ec.europa.eu/info/policies/environment_en; <http://ec.europa.eu/environment/action-programme/objectives.htm>.

European Commission. “EU Emissions Trading System”. Erişim Tarihi: 19.12.2018.

https://ec.europa.eu/clima/policies/ets_en.

European Commission. “First European Climate Change Programme”. Erişim Tarihi:

26.12.2018. https://ec.europa.eu/clima/policies/eccp/first_en.

European Commission. “Joint Communication to the European Parliament and the Council: The EU's Comprehensive Approach to External Conflict and Crises”. 11 Aralık 2013. Erişim

Tarihi: 27.12.2018. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/31aeff51-6312-11e3-ab0f-01aa75ed71a1>.

European Commission. “Migration in Response to Environmental Change”, September 2015, Erişim Tarihi: 12.02.2019,

http://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/migration_in_response_to_environmental_change_51si_en.pdf.

European Commission. “Package of Implementation Measures for the EU's Objectives on Climate Change and Renewable Energy for 2020”. Erişim Tarihi: 19.12.2018.

<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/2/2008/EN/2-2008-85-EN-1-0.Pdf>.

European Commission. “Paris Agreement”. Erişim Tarihi: 26.12.2018.

https://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_en.

European Commission. “Roadmap For Moving to A Competitive Low-Carbon Economy in 2050”. Erişim Tarihi: 19.12.2018.

https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/strategies/2050/docs/roadmap_fact_sheet_en.pdf.

European Commission. (2011). “The Global Approach to Migration and Mobility”. Erişim

Tarihi: 21.12.2018. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0743:FIN:EN:PDF>.

European Commission. “The Stockholm Programme – An Open and Secure Europe Serving and Protecting the Citizens”. Erişim Tarihi: 20.12.2018. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/the_stockholm_programme_-_an_open_and_secure_europe_en_1.pdf.

https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/the_stockholm_programme_-_an_open_and_secure_europe_en_1.pdf.

European Commission. “2020 Climate Change and Energy Package”. Erişim Tarihi: 19.12.2018. https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_en.

European Commission. “2030 Climate & Energy Framework”. Erişim Tarihi: 19.12.2018. https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2030_en.

European Commission. “2050 Long-term Strategy”. Erişim Tarihi: 19.12.2018. https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2050_en.

European Environment Agency. “Climate Change Policies”. Erişim Tarihi:25.12.2018. <https://www.eea.europa.eu/themes/climate/policy-context>.

European Parliament. (1999). “Report on the Environment, Security and Foreign Policy”. Erişim Tarihi: 20.12.2018. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2FEP%2F%2FTEXT+REPORT+A4-1999-0005+0+DOC+XML+V0%2F%2FEN>.

European Union. “European Parliament Resolution of 3 April 2014 on the EU Comprehensive Approach and its Implications for the Coherence of EU External Action”. Erişim Tarihi: 27.12.2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52014IP0286>.

Geddes, Andrew ve Somerville, Will. (2013). “ Migration and Environmental Change: Assessing the Developing European Approach”, Research from Migration Policy Institute Europe Policy Brief Series, Issue no. 2. s. 1-7.

Geddes, Andrew ve Somerville, Will. (2013). “ Migration and Environmental Change in International Governance: The Case of European Union”. *Environment and Planning C: Government and Policy* 30. s. 1015-1028. doi:10.1068/c1249j.

Internal Displacement Monitoring Centre. “Guiding Principles on Internal Displacement”. Erişim Tarihi: 14.12.2018. <http://www.internal-displacement.org/internal-displacement/guiding-principles-on-internal-displacement>.

Intergovernmental Panel on Climate Change. “About the IPCC”. Erişim Tarihi: 26.12.2018. <https://www.ipcc.ch/about/>.

Intergovernmental Panel on Climate Change. “Climate Change 2007: The Physical Science Basis”. Erişim Tarihi: 15.12.2018. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/05/ar4_wg1_full_report-1.pdf.

Kraler, Albert; Cernei, Tatiana ve Noack, Marion. (2011). “ Legal and Policy Responses to Environmentally Induced Migration”. Euopean Parliament. Erişim Tarihi: 20.12.2018, http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL-LIBE_ET%282011%29462422.

Perruchoud, Richard ve Redpath-Cross (eds.). (2011). Jillyanne. *Glossary on Migration*. International Organization for Migration. Erişim Tarihi: 17 Aralık 2018. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf. s. 1-76.

Schaik, Louise Van ve Schunz, Simon. (2012). “Explaining EU Activism and Impact in Global Climate Politics: Is the Union a Norm or Interest Driven Actor?”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 50, no. 1, s. 169-186.

Şemşit, Sühal. (2010). “Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye’ye Yansımalar”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Trombetta, Maria Julia. (2014). “Linking Climate-induced Migration and Security within the EU: Insights from the Securitization Debate”. *Critical Studies on Security* 2, no. 2. s.131-147. doi: 10.1080/21624887.2014.923699

Türkeş, Murat ve Kılıç, Gönül. (2004). “Avrupa Birliği’nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri”. *Çevre, Bilim ve Teknoloji, Teknik Dergisi* 2. s. 35-52.

European Commission. “Kyoto Protocol”. Erişim Tarihi: 18.12.2018. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-04-43_en.htm.

United Nations. (1992). “United Nations Framework Convention on Climate Change”. Erişim Tarihi: 15.12.2018, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>.

United States Environmental Protection Agency. “Greenhouse Gas Emissions”. Erişim Tarihi: 23.12.2018. <https://www.epa.gov/ghgemissions/inventory-us-greenhouse-gas-emissions-and-sinks>.

United Nations Climate Change. “UNFCCC Statement on the US Decision to Withdraw from Paris Agreement”. Erişim Tarihi: 27.12.2018. <https://unfccc.int/news/unfccc-statement-on-the-us-decision-to-withdraw-from-paris-agreement>.

United Nations Climate Change. “What is Kyoto Protocol?”. Erişim Tarihi: 18.12.2018. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol>.

Vestita, Rachele. (2017). “Environmentally Displaced Persons in Europe: Limits of the Legal Protection of this Controversial Category of Migrants”. *Kent Student Law Review* 3. <https://journals.kent.ac.uk/index.php/kslr/article/download/342/1081>. s. 1-23.

Warner, Koko. (2010). “Global Environmental Change and Migration: Governance Challenges”, *Global Environmental Change* 20. s. 402-413.

Wurzel, Rüdiger K. W. ve Connelly, James. “Introduction: European Union Political Leadership in International Climate Change Politics”, (eds. Rüdiger K. W. Wurzel ve James Connelly), *The European Union as a Leader in International Climate Change Politics*, Routledge, New York, 2011, s. 3-21.

Yazar Bilgisi

Özge Bozkaya Doktora Öğrencisi, Göç Alt Alanı YÖK 100/2000 Bursiyeri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Avrupa Çalışmaları Programı, ozgebozkaya5@gmail.com.